

Verdens skrifter

Udgivet med støtte fra:
C.L. Davids Fond
Bergiafonden

V E R D E N S

REDIGERET AF STIG T. RASMUSSEN

S K R I F T E R

V E R D E N S

S K R I F T E R

FORLAGET VANDKUNSTEN

V E R D E N S

UDGIVET I SAMARBEJDE MED

S K R I F T E R

DET KONGELIGE BIBLIOTEK OG

V E R D E N S

FORENING FOR BOGHAANDVÆRK

S K R I F T E R

	PAUL JOHN FRANDBSEN	
Hieroglyffer	Det ægyptiske skriftsystem	9
	AAGE WESTENHOLZ	
Kileskriften	Det sumeriske og det akkadiske skriftsystem	33
	BODIL HJERRILD	
Oldpersisk og avestisk	Achæmeniderne og zarathustriernes skriftsystemer	45
	FINN O. HVIDBERG-HANSEN	
Fønikisk	Alfabetets oprindelse	55
	KARL-G. PRASSE	
Tuaregisk	Alfabetet for tuaregisk	77
	JOHN MØLLER LARSEN	
Aramæisk	De aramæiske skriftsystemers udvikling	87
	EVA-MARIA JANSSON	
Hebræisk	Det hebræiske alfabets betydning for den jødiske kultur	109
	JOHN MØLLER LARSEN	
Arabisk	Den arabiske ortografis udvikling	127
	CLAUS-PETER HAASE	
Arabisk kalligrafi		147
	CLAUS V. PEDERSEN	
Persisk	Skriften i middelpersisk og nypersisk	159
	IVAN BOSERUP	
Græsk	Alfa og omega fra Mykene til Byzans	171
	ERIK PETERSEN	
Latin	Latinsk bogskrift i middelalderen	201
	HANS KRISTIAN MIKKELSEN	
Kyrillisk og glagolitisk	De slaviske skriftsystemers udvikling	221
	STEFAN BAUMS	
Indiske skrifter	Seglskrift akṣaras og »arabertal«	239
	GREGOR VERHUFEN	
Tibetansk	Skriften og dens udvikling i Tibet	265
	VIGGO BRUN	
Sydøstasiatisk	De sydøstasiatiske skrifers udvikling og opbygning	281
	BENT LERBÆK PEDERSEN	
Kinesisk	De kinesiske tegns udvikling og opbygning	317
	MERETE PEDERSEN	
Japansk	De japanske skrifttyper udvikling og opbygning	329
	BENT LERBÆK PEDERSEN	
Koreansk	Udviklingen af det koreanske skriftsprog	363
	UNA CANGER	
Mayaernes skrift	Skriftsystemer udarbejdet på det amerikanske kontinent	377

Forord

Skriften er en af vore største opfindelser – måske den mest betydningsfulde overhovedet. Skriften giver den enkelte adgang til at meddele sig i historien, der før bestod af ikke-sproglige vidnesbyrd.

Skriftens udgangspunkt er tegningen: forenkledede gengivelser af solen, et hus, et dyr, et menneske – tydeligst i de ægyptiske hieroglyffer og de meget senere indianske tegnsystemer, genkendeligt i de mesopotamiske kiler og de kinesiske tegn.

Med tiden knyttedes sprogets lyd til skriftens tegn, og over stavelsesalfabeter er udviklingen nået til det analytiske tegnsæt, vi kender som alfabetet, et meget begrænset antal tegn, der kan gengive et ubegrænset antal ord med betydelig præcision.

Udformningen af tegnene og bogstaverne er dels bestemt af skrivematerialet og af skriveredskaberne, dels af skrivervaner og af kunstnerisk formvilje. Presser man trækiler i fugtigt ler, ser tegnene anderledes ud end dem, der hugges i sten eller prentes på papyrus. Og lang tids rutine resulterer i praktiske forkortelser, sammenskrivninger af hyppigt forekommende bogstavkombinationer.

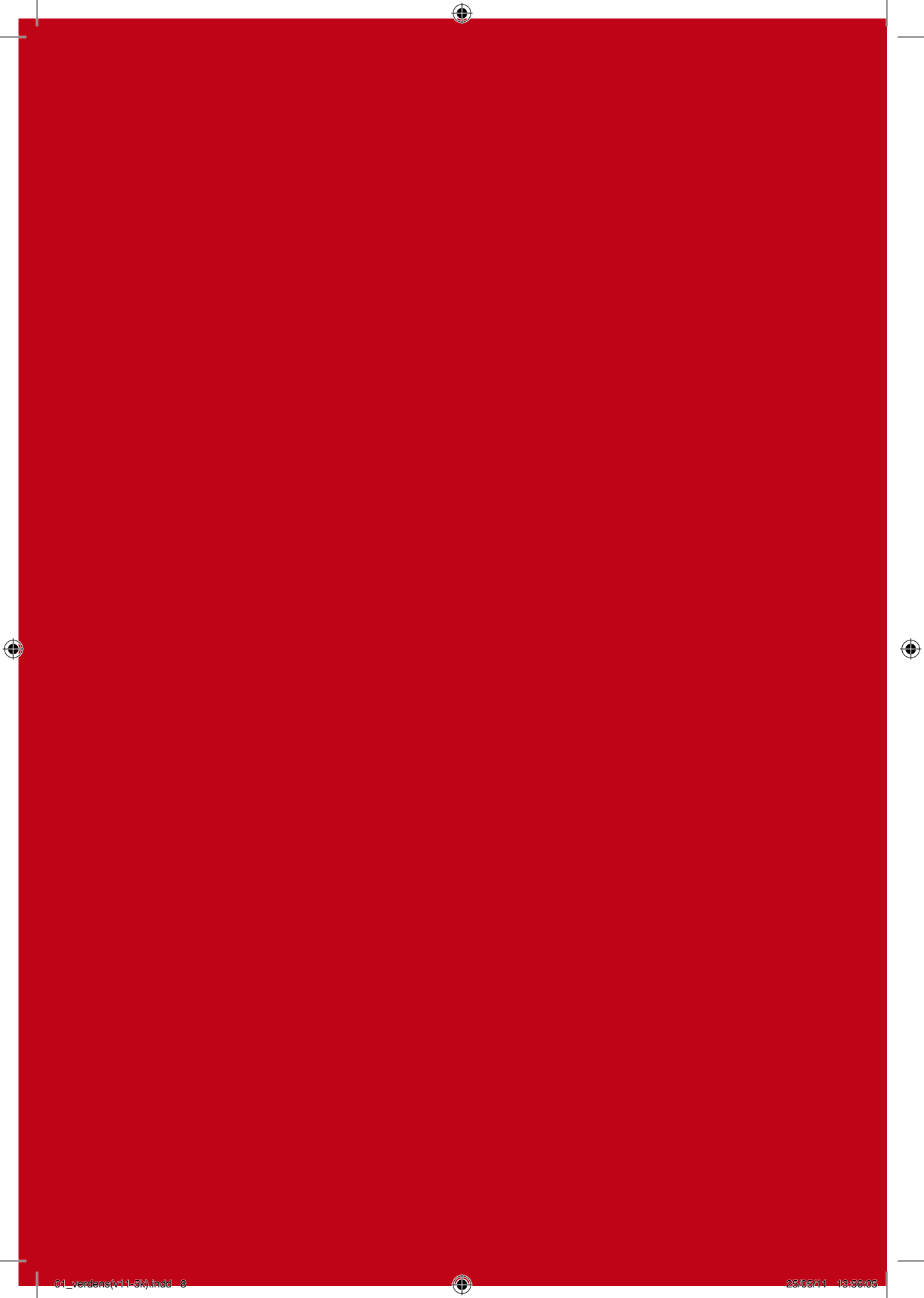
Trangen til skønhed får den grafisk begavede til at berige tegn og bogstaver, så teksternes særegenheder understreges: monumentalstil på paladsmure, nøgtern brødskrift i administrativ korrespondance, regnsusende skrårskrift i bygedigtet, gylden omhu i de hellige tekster.

Skriften har sit udspring i det ubændige behov for at kommunikere – driften mod skriften, tankens selvopholdelsesdrift i trods mod altings forgængelighed. Hulemalerierne er vel den første skrift – både magisk betvingende og selvbevidst markerende, om end uden reference til konkrete ord i virkelig talte sprog.

Ud af glæden over skriftens variationsrigdom sprang ideen til en udstilling vist på Det Kongelige Bibliotek i foråret 2002 under titlen »Skriftens forvandlinger«, og sideløbende udviklede tanken om en bog om skriften sig fra et katalog (der blev realiseret som et hæfte med uddybende tekster til fordybelse i udstillingen) til den nu foreliggende bog, skrevet af danske specialister og af udenlandske med tilknytning til danske forskningsinstitutioner.

Bogens sigte er at give et overblik over skriftens historie og en kort indføring i de beskrevne skrifters særpræg. Alle skrifter har ikke kunnet medtages, men litteraturlisterne er indrettet på at lede den læser videre, der ønsker sig dyberegående fremstillinger.

Stig T. Rasmussen

PAUL JOHN FRANDBSEN

Hieroglyffer

Det ægyptiske skriftsystem

I Ægypten blev skriften taget i brug i midten af det 4. årtusinde f.v.t. Dateringen af de ældste indskrifter viser, at opfindelsen af skriften har fundet sted samtidig med, eller lidt tidligere end, kileskriften i Mesopotamien. De ældste tekster er administrative, dvs. kvitteringer for modtagelse af leverancer og regnskaber. Årsagerne til skriftens videre udvikling og anvendelse er genstand for mange spekulationer, som dog ikke skal behandles her. Hieroglyffer er navnet på det ældste og vigtigste af de oldægyptiske skriftsystemer. Ægypterne kaldte dem »gudeord«, mens *hieroglyphika* (*grammata*), »hellige indgraverede (skriftegn)«, var grækernes betegnelse for skriften, som består af små billeder, pikto-grammer, af mennesker, dyr og materielle genstande.

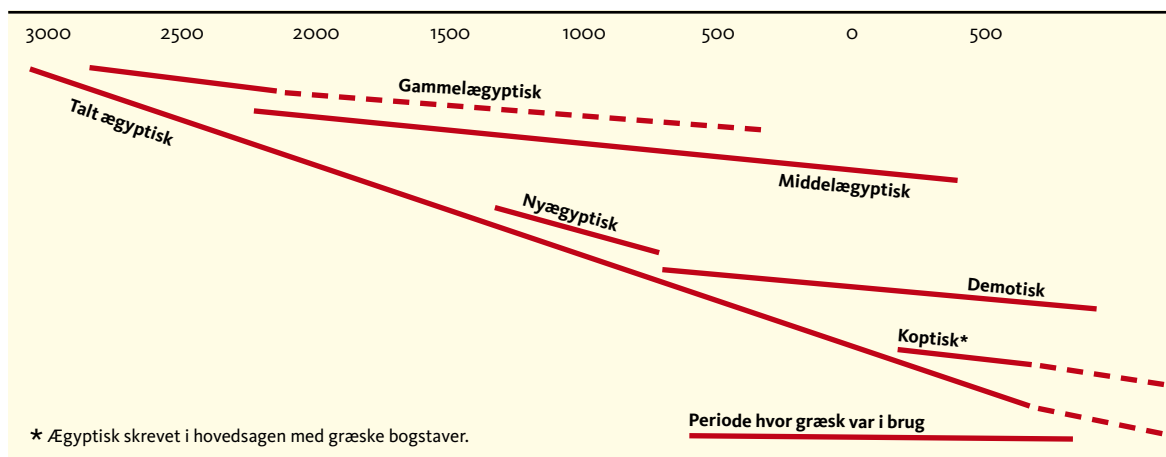
Det ægyptiske sprog

Sprogets faser

Skriftformer og sprogtrin hænger i nogen grad sammen. Det sprog, som hieroglyfferne skulle udtrykke, er det af alle verdens sprog, der har den længst kendte historie. De nyeste fund af skriftlige vidnesbyrd dateres til ca. 3500 f.v.t., og sproget er først uddødt som talesprog for ca. 700 år siden. Som skriftsprog anvendes det den dag i dag i den koptiske kirke. I sin 5500-årige historie har sproget såvel som dets anvendelse naturligvis undergået mange forandringer, og man inddeler det traditionelt i en række stadier, hvoraf de vigtigste kort skal omtales (fig. 1).

Gammelægyptisk er skriftsproget i Det Gamle Rige (2634-2125 f.v.t.). Det er det sprog, som bl.a. de ældste religiøse tekster, Pyramideteksterne, er skrevet på.

Middelægyptisk er sproget i Det Mellemste Rige (2004-1802 f.v.t.). Senere tiders ægyptere betragtede dette sprogtrin som det klassiske, og det blev således anvendt til indskrifter og i religiøse tekster i de næste to tusinde år, ligesom videnskabelige, og i mindre grad litterære, tekster til stadighed blev skrevet på middelægyptisk. Dets status kan således minde lidt om latinens blandt de europæiske sprog, og som et dødt

Figur 1. Faser af det ægyptiske sprog.

sprog blev det naturligvis i stigende grad påvirket af den almindelige udvikling i det levende sprog.

Nyægyptisk er et sprogtrin kendt fra et stort antal breve, administrative tekster og andre dokumenter fra slutningen af Det Ny Rige, også kaldet Ramessidetiden (1307-1070 f.v.t.).

Demotisk er betegnelse for de sprogtrin, der skrives med den demotiske skrift. Stort set alle typer tekster kunne skrives på demotisk, hvis forskellige faser benævnes efter navnene på de fremmede, som i sentiden havde magten i Ægypten: persisk- (700-332 f.v.t.), ptolemæisk- (332-30 f.v.t.) og romersk-demotisk (30 f.v.t.-452 e.v.t.). I perioden fra ca. 300 f.v.t til ca. 300 e.v.t. er de to vigtigste administrationssprog i Ægypten græsk og demotisk.

Koptisk, en forvanskning af ordet ægyptisk, er navnet på den seneste fase af det oldægyptiske sprog. Allerede i det 1. århundrede e.v.t. gjorde man forsøg på at skrive enkelte magiske tekster med græske bogstaver – formodentlig for at sikre en korrekt udtale af ordene, hvad der var en forudsætning for, at teksten kunne få den rette virkning. I modsætning til det græske alfabet, der har tegn for vokaler, gengav de eksisterende skriftsystemer, hieroglyffer, hieratisk og demotisk, nemlig kun sprogets konsonanter. Med udbredelsen af kristendommen i Ægypten i det 3. århundrede e.v.t. blev det efterhånden nødvendigt at oversætte biblen til ægyptisk. Valget af den græske skrift skyldtes formodentlig flere forhold. For det første et ønske om at formidle evangelierne i ægypternes eget dagligsprog og dermed i et skriftsprog, som – sammenlignet med datidens skriftsystemer (demotisk, hieratisk og ptolemæisk) – ville være nemmere tilgængeligt. Med den græske skrift ville man også lettere kunne indarbejde de mange kristne begreber, der var ukendte for ægypterne, som f.eks. »synd«. Endelig var de traditionelle skriftsystemer for

kompromitterede, da de var snævert forbundet med den gamle ægyptiske, hedenske kultur. Ægyptisk eller koptisk, som det nu kaldes, blev da skrevet med det græske alfabet suppleret med ni bogstaver, dannet af hieroglyffer, for at gengive lyde, der ikke findes på græsk. Det drejer sig f.eks. om

- ϣ = lyden *sch* fra demotisk afledt af ,
hvis oprindelige fonetiske værdi er *š* (sja)
- ϣ = lyden *f* fra demotisk afledt af ,
hvis oprindelige fonetiske værdi netop var *f*
- ⲧ = lyden *ti* fra demotisk afledt af ,
hvis oprindelige fonetiske værdi var *dit*, som udviklede sig til *ti*
- Ⲭ = lyden *dj* fra demotisk afledt af ,
hvis oprindelige fonetiske værdi var *dj* (dja)

Selvom koptisk uddøde som talesprog for ca. 700 år siden, bruges det, som ovenfor nævnt, stadig som liturgisk sprog i den koptiske kirke.

Rødder og fravær af vokaler i skriften

Ægyptisk har i en meget fjern fortid sandsynligvis været en del af den sprogæt, som de semitiske og hamitiske sprog også er udgået fra. Det har blandt andet det til fælles med disse sprog, at ordenes betydning er bundet til og afledt af en given rækkefølge på normalt tre konsonanter, kaldet en rod. Alle ord med samme rod, dvs. som indeholder samme rækkefølge af tre konsonanter, vil have denne grundbetydning til fælles. Tager man f.eks. roden *h-t-r*, finder man her en række ord med betydninger såsom »skat«, »løn«, »nødvendighed«, »tvilling«, »dørstolpe« og »hest«. Umiddelbart kan det være svært at se sammenhængen mellem disse ord, men anskuer man denne række af betydninger ud fra ordet »åget«, som også skrives *htr*, nærmer vi os en grundbetydning af roden *htr*. Hvad, der eksempelvis er en byrdefuld nødvendighed – tvang, skat, åget – for den ene, vil blive til løn for en anden. Heste blev som oftest kun brugt parvis som trækdyr; den enkelte hest blev derfor kaldt »den som hører til åget«. Også dørstolper optræder kun parvist osv. Fælles ophav i en fælles rod betyder imidlertid ikke, at de afledte ord har lyd ens. De har haft forskellige vokaler og andre morfologiske og/eller fonetiske forskelle. Men disse kommer ikke frem i nogen af de faraoniske skriftsystemer, der alle er konsonantskrifter. Da man senere skrev ægyptisk (koptisk) med de græske bogstaver, fik man også vokalerne med, og de viser blandt andet, at der også i ældre tid må have været betydelige dialektforskelle, som bare ikke kom til udtryk i skriften. Man ved ikke med sikkerhed, hvorfor ægypterne udviklede en konsonantskrift, og ikke, som i Mesopotamien, en stavelsesskrift. En for-

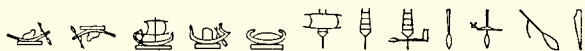
klaring går ud på, at de ægyptiske ord, herunder også verber, har haft en meget ringe morfologisk variation. De bøjes ikke på samme komplicerede vis som verberne i de semitiske sprog. Til gengæld er syntaksen ret kompliceret. Kort og godt, når man kun i ringe grad kan se, hvilke former man har med at gøre, er det fordi, der ikke er noget særligt at se. En anden forklaring vil se skriftens utilbøjelighed til at gengive alle former for variation, det være sig dialektale forskelle eller grammatisk fleksion, som udtryk for det grundtræk ved ægyptisk kunst, der skal omtales i næste afsnit, nemlig at ville gengive det væsentlige, det inalienable og ikke det, som kunne være resultatet af en observation eller en bestemt synsvinkel. Dialektforskelle og grammatiske bøjninger er efter denne forklaring »uvæsentlige«. De to forklaringer er ikke uforenelige og udsiger begge noget centralt.

Skrift og billeder

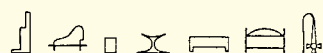
Som al ægyptisk kunst i både tre og to dimensioner er billederne ikke grafiske gengivelser af egentlige objekter. I ægyptisk kunst arbejdede man ud fra en *forestilling* – dvs. en ægyptisk forestilling – om udseendet af det, der skulle afbildes. Kunsten forestiller, men afspejler ikke genstanden eller imiterer naturen. Den medtager ikke kunstnerens synsvinkel og er derfor ikke umiddelbart afhængig af observationer. Den anvender ikke forkortninger og perspektiv, men er objektcentreret. Et ægyptisk billede gengav således ikke »virkeligheden«, som den kunne ses, men som den er. Kunstneren skabte på grundlag af et (i traditionen udviklet og forankret) »mentalt billede«, dvs. en forestilling om den kategori, som emnet tilhører i den ægyptiske klassifikation af verden. Det mentale billedes beskaffenhed hviler i sidste instans på visheden om, at objektet har visse træk, uden hvilke man ikke kan tale om dets »eksistens«. Man kan sige, at ethvert objekt har nogle »uundværlige« egenskaber, som ikke kan erhverves og ikke kan afhændes. De kan ikke fjernes fra objektet, uden at det ophører med at være det, det skal være. De kræver at blive gestaltet, hvis man overhovedet skal kunne tale om gengivelse.

Hieroglyfferne forestiller bogstaveligt alt mellem himmel og jord og klassificeres traditionelt i grupper, såsom mænd, kvinder, guder, dele af menneskekroppen, pattedyr, dele af pattedyr, fugle osv., træer og planter, himmel, jord og vand, bygninger og dele heraf osv. (fig. 2). I de første to årtusinder er der ikke mere end ca. 900 tegn i brug – og normalt langt mindre – mens man i græsk-romersk tid når op på ca. 5.000 tegn, bl.a. fordi tegnenes ikoniske anvendelse (se nedenfor) spiller en voldsomt forøget rolle.

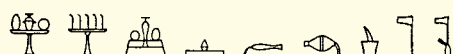
Skibe og dele af skibe

Møbler i hjemmet og til begravelser

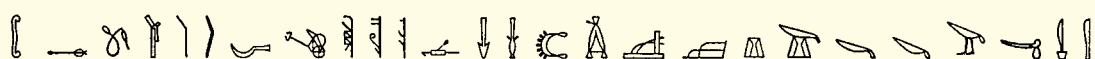
Tempelmøbler og hellige symboler

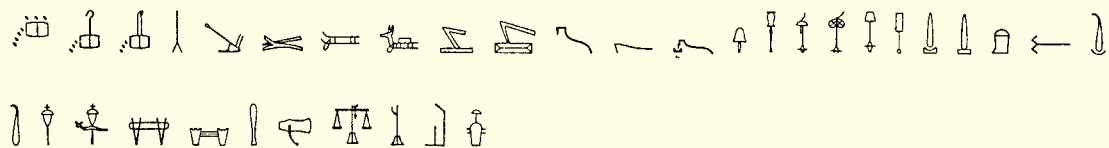
Kroner, beklædning, stave m.m.

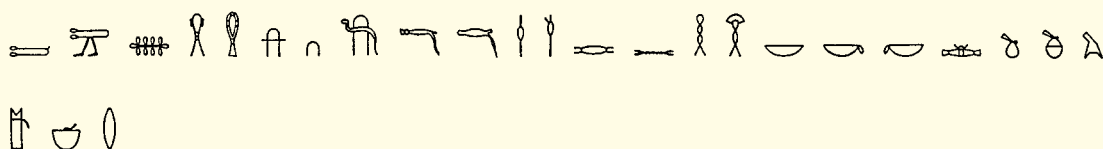
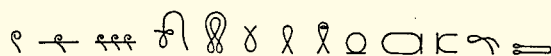
Krigsførelse, jagt og slagting

Landbrug, håndværk og andre erhverv

Reb, fiber, kurve, tasker m.m.

Figur 2. Eksempler på klassifikation af hieroglyffer.

Hieroglyfferne blev som regel »skrevet« med en vis omhu og findes derfor typisk hugget ind i sten og skåret i eller malet på træ eller andre glatte(de) flader. På papyrus brugte man derimod forenkede former – såkaldte kursiv-hieroglyffer – og således udvikledes med tiden forskellige typer håndskrift. Inden der ses nærmere på, hvorledes hieroglyfskriften egentlig fungerer, skal de øvrige skriftformer (fig. 3 og 4) kort omtales.

Hieroglyffer skåret i og malet på træ.